

*ga min mücmeli'l-hikme, Nüzhetü'l-
'ukûl, Resâ'il, el-Farq beyne'l-müzek-
ker ve'l-mü'ennes, el-Misâha, Kitâbü'l-
Emsâli'l-müvellede* adlı eserleri zikre-
dilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hindü, *Miftâhu't-tib ve minhâcü't-tullâb* (trc. ve nşr. Mehdi Muhakkık – Muhammed Takî Dânişpejûh), Tahran 1368, s. 2, 4-5, 9, 16, 19, 25, 33, 54, 90-92, 96, 157, 205; Fârâbî, *Tahşîl-
lû's-sa'âde* (nşr. Ca'fer Âl-i Yâsîn), Beyrut 1981, s. 60-61, 64; a.mlf., *el-Medînetü'l-fâzıla* (nşr. Albert N. Nader), Beyrut 1986, s. 143; Ebû Süleyman es-Sicistânî, *Müntehabû Şivâni'l-hikme* (nşr. D. M. Dunlop), Lahey 1979, s. 138; Ebû'l-Hasan el-Âmirî, *el-Emed 'ale'l-ebed* (nşr. E. K. Rowson), Beyrut 1979, s. 102; a.mlf., *İnkâz-
zû'l-beşer mine'l-cebr ve'l-kader* (Resâ'ilü Ebî'l-
Hasan el-'Âmirî içinde, nşr. Sahbân Halîfât), Amman 1988, s. 252, 255; a.mlf., *et-Takrîr li-evcûd-
hi't-takdir* (a.e. içinde), s. 300, 323, 333-335; Ebû Ali et-Tenûhî, *Nişvârü'l-mu'hâdara* (nşr. Ab-
bûd eş-Şâlec), Beyrut 1392/1972, IV, 58; Ebû Hayyân et-Tevhidî, *Meşâlibü'l-vezireyn* (nşr. İbrâhîm el-Kilânî), Dimaşk 1961, s. 125; Muhammed b. Abdülcebbar el-Utbî, *et-Târîhu'l-Yemînî* (Ahmed el-Menîni, *el-Fethu'l-vehbî 'alâ Târîhi Ebî Naşr el-'Utbî* içinde), Kahire 1286, II, 170; Seâlibî, *Tetîmetü'l-Yetîme* (nşr. Abbas İkkal), Tahran 1353/1934, I, 139; a.mlf., *Yetîmetü'd-dehr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1377, I, 142; III, 397; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *et-Târîh* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth), Kahire 1337/1919, VIII, 105; Ali b. Hasan el-Bâharzî, *Dümyetü'l-kaşr* (nşr. Sâmî Mekki el-Ânî), Kahire 1971, II, 35, 42-43; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (trc. Yûsuf Hasan Bekkâr), Beyrut, ts., s. 183-184; Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Târîhu hükemâ'i'l-İslâm* (nşr. Muhammed Kürd Ali), Dimaşk 1986, s. 93-95, 136; İbn Tufeyl, *Hay b. Yakzân* (nşr. Ahmed Emîn), Bağdad 1985, s. 62; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân: An Abridged Translation of the Taberistan* (trc. Edward G. Browne), Leiden 1905, s. 77, 227; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *et-Tedvîn fi zikri ehli'l-ilm bi-Kazvin* (nşr. Azizullah el-Utâridî), Beyrut 1987, III, 361; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebe'* (nşr. D. S. Margoliouth), Kahire 1928, V, 169-173; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 243, 246; İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *Zeylû Târîhi Bağdâd* (Hatîb, *Târîhu Bağdâd* içinde, nşr. Kayser Ebû Ferah), Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), XVII, 351-354; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 429, 430; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 13-14; Ahmed el-Menîni, *el-Fethu'l-vehbî 'alâ Târîhi Ebî Naşr el-'Utbî*, Kahire 1286, I, 107; Max Meyerhof, "Mine'l-İskenderiyye ilâ Bağdâd" (trc. Abdurrahman Bedevî, *et-Türâşu'l-Yânâni fi'l-hadâretü'l-İslâmiyye* içinde), Kahire 1940, s. 95; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 425-426; Abdurrahman Bedevî, *Eftûtin inde'l-Arab*, Kahire 1955, s. 52-53; Safâ, *Edebiyyât*, I, 641; İbnü'z-Zübeyr v.dğr., *Sicillü esmâ'i'l-Arab*, Maskat 1411/1991, IV, 2527; a.mlf.ler, *Mu'cemü esmâ'i'l-Arab*, Maskat 1411/1991, II, 1831; Muhammed Kürd Ali, "İbn Hindü", *MMİADm.*, XXIV/1 (1949), s. 34-41; "İbn Hindü", *EP* (İng.), III, 800; Lutz Richter – Bernlengr, "Ebn Hendü", *Elr.*, VIII, 29-30.

SAHBÂN HALİFÂT

İBN HİNZÂBE

(ابن حنزابه)

Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Fazl
b. Ca'fer b. Muhammed b. Mûsâ
b. Hasen b. Furât el-Bağdâdî
(ö. 391/1001)

İhşîdî veziri ve hadis âlimi.

Zilhicce 308'de (Nisan 921) Bağdat'ta doğdu. Abbâsî Devleti'ne uzun yıllar hizmet etmiş olan İbnü'l-Furât ailesine mensuptur. Babaannesi Hinzâbe'ye (Cinzâbe) nisbetle İbn Hinzâbe diye meşhur olmuştur. Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh tarafından 320'de (932) vezir tayin edilen babası Fazl halifenin ölümünden sonra bu görevden azledildi. Halife Râzî-Billâh döneminde (934-940) Mısır ve Suriye Dîvânü'l-harâc reisi oldu. Emîrül-ümerâ İbn Râik, Râzî-Billâh'ı ikna ederek Fazl'ı yeniden vezirliğe tayin ettirdi. Böyle bir vazifeyi yürütecek kabiliyete sahip olmadığını düşündüğü için eski görevine dönmek isteyen Fazl'ın bu isteği uygun görüldü. İbn Hinzâbe'nin dedesi Ca'fer b. Muhammed ile babasının amcası Ali b. Muhammed de Abbâsîler döneminde vezirlik yapmıştır.

İbn Hinzâbe çocukluk ve gençlik dönemini Mısır ve Irak'ta geçirdi. Bağdat'ta Muhammed b. Hârûn el-Hadramî, İsfahan'da Abdullah b. Muhammed, Muhammed b. Hamza, Hasan b. Muhammed ed-Dârekî ve Ebü'l-Kâsım el-Begavî gibi âlimlerden hadis tahsil etti. Öğrenimini tamamladıktan sonra Mısır'a yerleşti. Burada çeşitli hadis meclislerine katıldı. İhşîdî Emîri Ebü'l-Kâsım Ünûcûr b. İhşîd tarafından 7 Zilkade 335'te (30 Mayıs 947) vezir tayin edildi. İhşîdîler'den Ali (961-966) ve Ebü'l-Misk Kâfûr (966-968) dönemlerinde vezirliğini sürdürdü. 10 Cemâziyelevvel 357'de (12 Nisan 968) Kâfûr'un ölümüyle İhşîdî Devleti'nde idarî işler dört kısma ayrılınca İbn Hinzâbe malî işleri yürütmekle görevlendirildi. Bu dönemde başta yahudi asıllı Vezir İbn Killis olmak üzere bir grup kâtibi hapsederek işe başlayan İbn Hinzâbe, oğlu Ahmed'in annesinin İhşîdîler'in kurucusu Emîr Muhammed b. Tuğç el-İhşîd'in kızı olduğunu ileri sürerek Mısır, Suriye ve Haremeyn'de hüküm süren İhşîdî Emirliği için askerlerden oğlu adına biat aldı. Yüksek oranda vergi toplayıp bunun önemli kısmını maaşlı Türk askerlerine dağıtmasına rağmen onların arzularını tatmin edemedi. Sarayı ve bazı taraftarlarının evle-

ri âsiler tarafından yağma edildi. Kendisine bir zarar gelmemesi için gizlenmek mecburiyetinde kalan İbn Hinzâbe bu olaydan sonra otoritesini kaybetti. Makrîzî, onun bu sıralarda Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînillâh'a mektup yazarak Mısır'ı hiçbir mukavemetle karşılaşmadan alacağına dair ona güvence verdiğini kaydeder (Makrîzî, *el-Mukaffa'l-kebir*, s. 382).

Karmatîler Remle'ye girdikleri zaman Remle Emîri Hasan b. Ubeydullah, İbn Hinzâbe'den yardım alarak tehlikeyi bertaraf etti. Yardıma gönderdiği askerler döndüklerinde ayaklanıp ondan istihkaklarını istediler. İbn Hinzâbe onların isteklerini karşılayamayınca çareyi yine saklamakta buldu. Bu defa da kâtiplerinin ve yakınlarının evleri yağmalandı. Ortaya çıktığında (Zilhicce 357/Ekim-Kasım 968) Remle Emîri Hasan b. Ubeydullah Mısır'ın idaresini de eline almıştı. Emîr Hasan, halkın İbn Hinzâbe'yi sevmediğini ve ona karşı düşmanlık beslediğini görünce onu hapsetti ve bütün mallarına el koydu. Şerîf Ebû Ca'fer el-Hüseynî araya girerek onu Emîr Hasan'ın zulmünden kurtardı. İbn Hinzâbe daha sonra görevine iade edildi (Rebûlâhîr 358/Şubat-Mart 969).

358'de (969) Fâtımî askerleri Cevher es-Sıkkî kumandasında Mısır'a dayandılar. Şehrin ileri gelenleri, İbn Hinzâbe'den Fâtımî kumandanı Cevher ile görüşmesini ve ondan eman dilemesini istediler. Şerîf Müslim b. Abdullah başkanlığındaki heyeti kabul eden Cevher istenilen emani verdi. Ancak İbn Hinzâbe Cevher ile görüşmeden önce Mısır'daki İhşîdîler ve Kâfûr'un adamları eman dilemekten vazgeçip düşmanla savaşıma karar vermişlerdi. Fâtımî ordusuyla meydana gelen çarpışmada İhşîdîler mağlûp oldu. Bunun üzerine Mısır ileri gelenleri, İbn Hinzâbe'nin başkanlığında 17 Şâban 358'de (6 Temmuz 969) Cevher'in Cîze'deki karargâhına giderek bağlılıklarını bildirdiler. Cevher aynı gün Fustat'a girdi. Burada yerleşmeye ve hükümet dairelerini kurmaya karar verdi. İbn Hinzâbe'yi vezirlikte bıraktı. Mısır'da Abbâsîler adına okunmakta olan hutbeye son verip Fâtımîler adına hutbe okutmaya ve para bastırmaya başladı (*DîA*, VII, 456). İbn Hinzâbe de oğlu Ahmed'i çeşitli hediyelerle Mağrib'deki Fâtımî Halifesi Muizz'e göndererek bağlılıklarını bildirdi (Rebûlâhîr 359/Şubat-Mart 970). 361'de (971) Cevher'in

emriyle ikametini yeni kurulan Kahire'ye nakleden İbn Hinzâbe, birkaç ay sonra vezirlik görevinden alınarak malî işler sorumluluğuna getirildi. 7 Ramazan 362'-de (11 Haziran 973) Kahire'ye gelen Halife Muiz tarafından görevinden azledildi.

Uzun süre resmî görevden uzak kalan İbn Hinzâbe bu sırada ilim meclislerine devam etti. Muiz'den sonraki Fâtımî Halifesi Aziz-Billâh, onu Mısır'da Divânü'r-resâil reisliğine tayin ederek bütün kâtipleri emrine verdi. Kâtipler, İbn Hinzâbe'den meslekleriyle ilgili konularda ve dinî hususlarda ders aldılar ve hadis dinlediler. 383 yılı Şâban ayının ortalarına (Ekim 993) kadar bu görevini sürdüren İbn Hinzâbe bu tarihten sonra kendisini tamamen ilme verdi. Yâkût, 387 (997) yılında Mısır'da ilim meclislerinde hadis imlâ ettirdiğini, Dârekutnî ve Abdülganî el-Ezdî'nin onun kâtipliğini yaptığını nakletmektedir (*Mu'cemû'l-üdebâ*, VII, 170 vd.). İbn Hinzâbe hayatının bundan sonraki safhasında büyük sıkıntılarla karşılaştı. Fâtımî yönetimine bağlı idareciler onu malî yönden çok sıkıştırdılar ve bütün mallarına el koydular. İbn Hinzâbe 13 Rebîülevvel 391'de (10 Şubat 1001) Mısır'da vefat etti (Hatîb, VII, 235). 13 Safer 392'de (1 Ocak 1002) öldüğü de rivayet edilir. Cenazesi vasiyeti üzerine Medine'ye götürüldü. Tabutu Haremeyn eşrafi tarafından karşılanarak Mekke'de Kâbe tavaf ettirildi, Arafat'ta vakfe yaptırıldı. Medine'de satın aldığı hem annesinin hem de Resûlullah'ın kabri civarındaki eve defnedildi (Yâkût, VII, 176; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1024).

İbn Hinzâbe'nin Seydûk lakabı ile tanıyan oğlu Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ca'fer, Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh'ın emriyle 399'da (1008-1009) öldürülmüştür. Yahudî asıllı Vezir İbn Killis'in kızı ile evlenen diğer oğlu Ebû'l-Abbâs Fazl, adı geçen halife tarafından 405 (1014-15) yılında vezir tayin edilmiş, ancak beş gün sonra o da öldürülmüştür (Yâkût, VII, 164-165).

İbn Hinzâbe, vezirliği sırasında Dârekutnî başta olmak üzere ilim erbabına, Haremeyn halkına büyük maddî yardımlarda bulunmuş ve hayır yolunda çok para sarfetmiştir. Makrîzî, onun Hz. Peygamber'e ve Ehl-i beyt'e son derece bağlı olduğunu, Haremeyn'de yaşayan Ali evlâdına her yıl çeşitli hediyeler ve ihtiyaç maddeleri gönderdiğini söyler (*Hitât*, s. 381 vd.). İbn Hinzâbe'nin Mısır'da, özel

görevlileri bulunan bir bahçe düzenleterek burada yılan ve benzeri haşeratı toplattığı kaydedilmektedir (Yâkût, VII, 170-172).

Başta hadis âlimi Dârekutnî ve Mısır'ın meşhur hadis hâfızı Abdülganî el-Ezdî olmak üzere pek çok kişi İbn Hinzâbe'den hadis almıştır. Dârekutnî ve Ezdî ona hadis konusunda kâtiplik yapmışlardır. Müsnedini tasnif ederken Dârekutnî'nin yardım için onun yanına gittiği kaydedilir. Zehebî, İbn Hinzâbe'nin hadislerle ilgili meselelerde otorite kabul edildiğini söyler (*Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1023). Hamza b. Muhammed el-Kinânî ve Dârekutnî *Kitâbü'l-Müdebbece*'inde ve diğer kitaplarında ondan hadis rivayet etmişlerdir. Pek çok hadis toplayan İbn Hinzâbe, devrine göre en kısa sened kabul edilen ve dört râvisi olan (rubâî) rivayetlere de sahipti (krş. Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1023-1024). Silefî onun hadis hâfızı ve sika olduğunu, yüksek makam ve mevkine rağmen hadisçilerle sohbet ettiğini ve bununla övündüğünü belirtir. Ayrıca bazı şiirleri de bulunduğu bilinmektedir (Hatîb, VII, 235).

İbn Hinzâbe, hadis ricâlinin isimleri ve ensâb konusunda eserler telif etmiştir. Ömer Rızâ Kehhâle, onun *Müsnedü es-mâ'i'r-ricâl ve'l-ensâb* adlı kitabının Şam'da Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Genel, nr. 4616) bulunduğunu bildirmektedir (*Mu'cemû'l-mü'ellifin*, III, 142). Bağdatlı İsmâil Paşa ise aynı eseri *Müsnedü İbni'l-Furât* adıyla kaydetmektedir (*İzâhu'l-meknûn*, II, 481).

BİBLİYOGRAFYA :

Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḍât* (Guest), s. 560, 577, 583-584; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 234-235; İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 55-56; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ*, VII, 163-177; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 168; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 346-350; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1022-1024; a.mlf., *el-İber*, II, 181; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 484-488; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 292-294; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 118-122; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 239; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 329; Makrîzî, *el-Hitât*, s. 381 vd.; a.mlf., *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Yâ'îvî), Beyrut 1407/1987, s. 379-389; a.mlf., *İttî'âzû'l-hunefâ* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1967, I, 110; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 203; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 405; a.mlf., *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 352-353; II, 201; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 135-136; *İzâhu'l-meknûn*, II, 481; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifin*, III, 142; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 57-58, 60; K. V. Zetterstéen, "İbnü'l-Furât", *IA*, V/2, s. 855; D. Sourdel, "İbn al-Furât", *EP* (İng.), III, 768; Sâdik Seccâdî, "İbn Furât", *DMB*, IV, 391-392; Ramazan Şeşen, "Cevher es-Sikillî", *DİA*, VII, 456.

MEHMET AYKAÇ

İBN HİŞÂM

(ابن هشام)

Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Misrî (ö. 218/833)

es-Siretü'n-nebeviyye adlı eseriyle meşhur olan tarihçi, dil ve ensâb âlimi.

Basra'da doğdu. Birçok kaynakta Yemenli Himyer kabilesinin Meâfirî koluna mensup olduğu kaydedilmektedir. Zehebî ise onun Zühli kabilesinin Sedûs kolundan olduğunu, Ebû Saîd b. Yûnus'un zamanımıza intikal etmemiş olan *Târîhu Mısr* adlı kitabındaki rivayete dayanarak belirtir (*A'lâmü'n-nübelâ*, X, 428-429; *Târîhu'l-İslâm*, s. 282; ayrıca bk. Süyûtî, II, 115). İbn Hişâm tahsilini Basra'da tamamladı. Daha sonra Mısır'a gitti ve ölünceye kadar Fustat şehrinde yaşadı. Onun Basra'dan ne zaman ayrıldığı ve Mısır'a gitmeden önce tahsil için diğer ilim merkezlerine seyahat edip etmediği bilinmemektedir. 175 (791) yılında vefat eden Leys b. Sa'd ile görüşmüş olduğundan hareketle Mısır'a bu tarihten önce geldiği söylenebilir. Ancak İbn İshak'ın *es-Sire*'sini kendisine rivayet eden hocası Ziyâd b. Abdullah el-Bekâî ile görüşmek üzere Kûfe'ye veya Bağdat'a gitmiş olmalıdır. İbn Hişâm 13 Rebîülâhîr 218 (8 Mayıs 833) tarihinde Fustat'ta vefat etti. Bazı kaynaklarda 213'te (828) öldüğü nakledilir (Süheylî, I, 43; Ebû Zer el-Huşenî, neşredenin girişi, I, 43; *Keşfü'z-zunûn*, I, 179). Zehebî onun 218 (833) yılında vefat ettiğini, diğer tarihin Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî'nin vehmi olduğunu söyler (*A'lâmü'n-nübelâ*, X, 429).

Mısır'da İmam Şâfiî ile Arap şiiri üzerinde sohbetlerde bulunan İbn Hişâm'ın önceleri onunla pek görüşmek istemediği, fakat görüştükten sonra dil, şiir ve ensâb ilmi konusunda derin bilgi sahibi olduğunu anlayarak kendisinden övgüyle söz ettiği bilinmektedir (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 282). İmam Şâfiî de İbn Hişâm'ın dilde hüccet (Süyûtî, II, 115) ve Arap dili konusunda iyi yetişmiş bir âlim olduğunu belirtmiştir.

İbn Hişâm kaynaklarda tarih, ahbâr, ensâb, şiir, nahiv ve lugat âlimi olarak tanıtılmakla birlikte hocaları, eserleri ve görüşleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. İbn İshak'ın *Siretü İbn İshâk* diye de